

Er kunstmusikken uinteressant for de kloke i Norge ?

Den moderne kunstmusikken er nesten totalt fraværende i det mangfold av kulturkommentarer som produseres i Norge. Selv ikke den eksplosjonsartede veksten i antall kulturtidskrifter og kulturprogrammer har brutt den isolasjonen kunstmusikken ser ut til å leve i, vis a vis resten av det kulturelle og intellektuelle miljøet i Norge. Ved kunstmusikkens fravær mangler det et viktig bidrag i forståelsen av den norske kulturen.

I et bryllup i Paris for noen år siden kom jeg i snakk med en fransk forretningsmann. Han hadde åpenbart fått vite at jeg var komponist for han ville gjerne snakke med meg om en komponist som han nylig hadde hørt et verk av, og som hadde gjort et sterkt inntrykk. Han hadde dessverre glemt navnet men han innbilte seg at komponisten var ungarsk eller tysk. Umiddelbart foreslo jeg ett par av de mest kjente ungarene fra vårt århundre Bela Bartok, og Zoltan Kodaly. Nei, de to kjente han da godt. Dessuten var dette en nålevende komponist. Javel, tenkte jeg, jeg får foreslå en som er kjent nok i musikkmiljøet men som sikkert ikke inngår i en forretningsmanns repertoar, så jeg foreslo György Ligeti, en av de helt store komponistene etter krigen som opprinnelig er ungarene. Nei kjære, Ligeti kjente han da godt, det var ikke Ligeti. På dette tidspunktet ante det meg at dette ikke var en forretningsmann av den typen vi er vant til i Norge. Vi fortsatte søket og det viste seg å være mer vanvittig enn jeg kunne drømme om. Komponisten han hadde hørt verk av var ikke ungarene men tysker, han heter Helmut Lachenmann. Om det ikke ringer en bjelle hos leseren så er ikke det så rart. György Ligeti har man kanskje hørt om i "kulturelle kretser" men Helmut Lachenmann er en komponist for de svært spesielt interesserte i Norge, og det betyr hovedsaklig en håndfull komponister og musikere. For musikken til Lachenmann er svært radikal. Vanlige toner, akkorder og rytmer har stort sett veket plassen for en verden av skrapelyder, hvisking og gnuvking.

Etter denne samtalen om det særegne og vakre i Lachenmanns radikale lydverden har jeg fundert over det sørgelige faktum at jeg ikke kunne hatt denne samtalen med selv de mest "kulturelt orienterte" utenfor komponist- og musikerstanden i Norge. Vi kunne sannsynligvis heller ikke utvekslet synspunkter på musikken til György Ligeti eller Pierre Boulez eller noen av de andre banebrytende etterkrigskomponistene. Men derimot kunne vi antageligvis hatt en samtale om sentrale navn innenfor billedkunst, litteratur, teater, film eller arkitektur. Ikke bare fordi vi har lest endel av de samme forfatterne og sett noen av de samme teaterstykkene og filmene. Men fordi vi har lest kommentarer, analyser og anmeldelser om disse store kunstnerne hvor deres intensjoner og uttrykk er forklart, analysert og bedømt. Vi har også lest hvordan man har sett en kunstner eller en gruppe av kunstnere innen en kunstart i lys av eller i opposisjon til andre kunstnere eller grupper av kunstnere innen en annen kunstart. Det bedrives sammenligning mellom arkitektur og litteratur, billedkunst og film, teater og dans og alle andre kombinasjoner av disse. Hele tidsskrifter og radioprogrammer, bøker og debatter er viet slike

øvelser i analyse og sammenligning. Men hvor er kunstmusikken i alle disse øvelsene i sammenlignende studier ?

"De kulturelt orienterte", både de som produserer kulturkommentarer og de som hører eller leser dem og er oppdatert på det meste mellom himmel og jord av moderne kunst og tenkning, har et åpent hull når det gjelder den moderne kunstmusikken. Den er et ikke-felt.

Jeg vet dette kan høres ut som om jeg sutrer for min syke mor, den moderne kunstmusikken som ingen hverken vil høre på, snakke om eller skrive om. Det er den gamle lekse om kunstnerne som ikke får nok oppmerksomhet og bruker sin tid til å klage høylytt over hvor dumme de andre er. Men jeg ber om å bli trodd når jeg sier at dette ikke er min intensjon . For det er faktisk ikke så ille. I hvertfall ikke om man sammenligner med hvordan det har vært for kanskje bare ti til tyve år siden i Norge. Dengang komponister ble utledd på prøver i orkestrene og hånet for sine "forkrøplete" partiturer og da toneangivende internasjonale komponister ble mottatt med en hånlig latter. Det er en stor åpenhet overfor den nye kunstmusikken i dag. Folk er nysgjerrige og villige til å lytte. Man ser det kanskje tydeligst i forbindelse med interessen rundt samtidsmusikkfestivalene, men man kan også merke at det er en stigende generell interesse. Derfor er det underlig at denne interessen ikke har nedfelt seg i kulturkommentarproduksjonen i Norge. Den er integrert i slike diskusjoner i andre deler av den vestlige verden, ja, til og med i land vi har felles grense med, så hvorfor ikke i vårt land ?

Jeg har ofte undret meg over hvorfor mange "kulturelt orienterte" kan oppsøke de mest aparte kunstuttrykk i billedkunsten og lese de mest utilgjengelige romaner, og ikke minst kaste seg over de vanskeligste filosofiske skrifter, men når det kommer til musikk må det være bass og trommer. Er det virkelig slik at pop/rock/jazz/etnomusikken har et så sterkt grep på de som produserer og konsumerer kultur og kulturkommentarer her i landet at det på en eller annen måte utelukker den moderne kunstmusikken som ikke kan oppvise en fast puls ? Eller kan det være at kunstmusikken av en merkelig årsak fremdeles ikke er kvitt stemplet som "borgerlig finkultur" den fikk på 60 og 70 tallet ? Eller kan en av årsakene være at man i det ellers språkmektige kulturkommentarmiljøet ikke har noe språk for å beskrive den komplekse kunstmusikken, slik man har det innen andre komplekse kunstuttrykk ? Har man ikke noe språk har man heller ikke et redskap for å forstå den, og enda mindre mulighet til å se den i forhold til andre kunstgrener.

De unge komponistene i Oslo har startet et forum for analyse av moderne kunstmusikk for blant annet å bøte på denne mangelen. En gang i måneden i flere år har det vært forelesninger over nyere komponister og komposisjoner, fortrinnsvis fra etter krigen. Her prøver man utenfor utdanningsinstitusjonene og gi flere enn komponistene og musikerne muligheten gjennom språk og musikk en innfallspport til denne musikken. Men det er klart at denne type fora ikke alene kan bøte på den kommunikasjonssvikt det er mellom den moderne kunstmusikken og det jeg vil kalle kulturkommentarmiljøet.

Man kan saktens spørre hvorfor den moderne kunstmusikken på død og liv skal eksistere utenom sin faste plass i konsertsalene eller i CD spilleren. Hvorfor bry seg om musikken som annet enn en opplevelse som tar tak i deg og gir deg et emosjonelt kick i den ene eller andre retningen. Musikken gir deg opplevelser og er et språkløst medium stort sett. Det er ikke i musikken man kan uttrykke noe presist om menneskets liv og virke, slik man kan gjøre i de mer håndfaste kunstarter vil mange mene. Men jeg er av den oppfatning at god og viktig musikk i tillegg til opplevelsen og det emosjonelle kicket, inneholder ulike sjikt av mening. Denne meningen kan fortolkes og analyseres på lik linje med mening produsert i en skrift eller i et bilde. Om man lytter til musikken med en intensjon om å oppfatte det som ligger bak det umiddelbart sanselige, trer disse sjiktene med mening trer frem. Mening i musikk er ikke så ulikt mening skapt i andre kunstarter. Den uttrykker mange av de samme grunnleggende erfaringene. Men det er naturligvis stor uenighet om hva mening, eller innholdet i ett stykke musikk kan være, slik det er uenighet innen analyser av andre kunstarter.

Den mening eller det innhold man kan utlede av musikken har først og fremst betydning for en dypere forståelse av musikken selv. I tillegg er musikkens innholdsside interessant i minst to utenommusikalske perspektiver. For det første mener jeg at den moderne kunstmusikken representerer en kommentar til vår tid, slik alle kunstuttrykk i et viss perspektiv er en kommentar til, eller om, tiden vi lever i. Og som kommentar står musikken på linje med de andre kunstartene, vitenskapen, filosofien og politikken. Kunstmusikken utsier noe om det å leve som menneske i dag på en måte som inngår i det store bildet. Musikkens kommentarer i dette perspektivet er like viktig som andre og må tas opp i denne store samlede diskusjonen om vår tid. Musikken må også tas med for at dette bildet skal bli så fullstendig som mulig. Det er dette som ikke skjer i Norge i dag. Kunstmusikken lever utenfor denne diskusjonen. Den må inn i vokabularet, den må fortolkes og benyttes som en av de kommentarene eller ytringer som eksisterer. Uten kunstmusikkens bidrag er bildet etter min mening, ikke komplett.

Den andre betydningen den moderne kunstmusikken kan ha utenfor seg selv er som en parallell til andre uttrykk i vår tid. Når man har begynt å "avkode" musikken finner man uhyre interessante paralleller. Både mellom musikken og andre kunstarter og mellom musikken og filosofi eller vitenskap. Det er ingen nyhet at kunstartene kan oppleves som parallelle, dvs. at de behandler mange av de samme problemstillingene. Den slags paralleller har man hatt opp igjennom hele kunsthistorien og det gjelder også i dag. Parallellitet i dette perspektivet betyr ikke at kunstartene dekker hverandre eller virker direkte utfyllende. Jeg tror man mer kan snakke om at kunstartene behandler mange av de samme basale estetiske erfaringer som ligger dypt nedfelt i mennesket. For en komponist for eksempel vil ikke det å se en vakker bygning av arkitekten Carlo Scarpa skape musikk. Men Scarpas subtilt nyanserte arkitektur inspirerer. Balansen i en skjev trappeavsats eller en rikt men stramt ornamentert himling oppfattes minst på to måter. Først og fremst som en visuell opplevelse, men i tillegg oversettes opplevelsen til en generell estetisk erfaring. Opplevelse av balanse et eksempel på hva jeg mener med en basal estetisk erfaring. Fenomenet balanse som vi kjenner fra vår egen kropp såvel som omverden,

danner utgangspunktet for spillet mellom det balanserte og det ubalanserte og dette spillet er viktig i mange kunstverk. I musikk, dans, teater og film foregår spillet mellom det balanserte og det ubalanserte i tiden, mens i billedkunst og arkitektur er dette spillet formulert statisk i rommet. Andre slike basale erfaringer er forholdet mellom det spente og det avspente, mellom det åpne og det tette, mellom det enkle og det komplekse. Gjennom disse basale opplevelsene går kanalen som oversetter opplevelsen av arkitektur til musikk. Slik kan et arkitektonisk verk virke forklarende og berikende på et musikkverk og slik kan kunstmusikken virke berikende på opplevelsen og forståelsen av andre kunstverk.

Jeg tror mange kan få et stort utbytte av å høre kunstmusikk med en parallell estetisk problemstilling til noe de kjenner fra andre kunstuttrykk. For eksempel tror jeg at de som liker rytmen og gjentagelsen i tekster av forfatterne Samuel Beckett, Marie Redonnet eller Jon Fosse kan oppleve noe av det samme, gjentagelsen innenfor et begrenset men rikt rom, i musikk av Morton Feldman, Salvatore Sciarrino eller Emanuel Nunes. Filminteresserte som dyrker Andreij Tarkovskij vil finne en interessant parallell i musikken til komponistene Luigi Nono og György Kurtág. Komponisten John Cage som allerede er et kjent navn utenfor musikkmiljøet har appellert til mange installasjons- og performancekunstnere. Hans tanker om at grensen mellom kunstverket og omverden ikke eksisterer har fått stor betydning. Iannis Xenakis er en annen komponist som har en interessant kobling til flere utenommusikalske felt. Både hans fortid som assistent for den store arkitekten Le Corbusier og hans originale bruk av matematiske formler skulle gi arkitekturinteresserte og matematisk interesserte en parallell til deres egne felter.

Denne listen av navn kunne gjøres mye lengre men i dette tilfellet er det ikke listen som er viktig men det faktum at denne sammenligningen ikke gjøres i det jeg kaller kulturkommentarproduksjonen i Norge. Det mest alvorlige ved dette er etter mitt syn er at vi ikke har noen diskusjon om "innholdssiden" i kunstmusikken i Norge i dag. For dette aspektet av musikken kan ikke overlates til musikkanmelderne i massemediene som har begrenset tid og plass. Analyse av og kommentarer til musikkens innhold må utføres av andre enn bare de som selv er musikere, komponister eller musikkanmeldere. Da tenker jeg på de som jevnlig skriver kommentarer til tiden og kulturen, og er vant til å forstå et fenomen gjennom ulike kunstarter og yttringsformer. Kommentatorer som gjennom sin innsikt, sitt brede kunnskapsfelt og analytiske trening gjør disse fenomenene forståelig for oss som leser og lytter.

La oss først ta Arvo Pärts musikk som et eksempel. Pärts musikk er elsket av publikum og hatet av musikkens modernister. Den har slått an strenger i et religiøst søkende vesteuropeisk publikum som kjøper hans CD er og møter opp på konserter i et antall modernistene bare kan drømme om. Men komponister og musikkvitere snakker om et musikkens knefall for påklistret åndelighet. Musikken til Pärt signaliserer tydelig et religiøst innhold gjennom titler, instrumentering og klangrom. Pärt spiller på publikums forventninger om hva religiøs musikk er. Noen av disse forventningene er at musikken synges av kor, at den beveger seg langsomt, musikk skal synges i et stort kirkerom med masse etterklang og den skal klinge harmonisk, dvs

nær dur eller moll. De kommentatorer jeg søker vil stille spørsmål ved dette. De vil sette Arvo Pärts åndelige musikk inn i en sammenheng med annen åndelig kunst ved avslutningen av årtusenet og si noe vettugt om dette. Er det for eksempel slik at bare en kunstner oppfyller de riktige kriteriene som publikums forventning stiller så blir kunsten religiøs? Finnes det en genuint ny religiøs kunst i dag eller er det vi kaller religiøs kunst det som ligner mest på sine historiske forbilder? Om man tar helt bort det religiøse aspektet hos Pärt, hva blir det da igjen av en meningsbærende musikk å lytte til? Kan man i det hele tatt skille musikkens lyd og den betydningen musikken er tillagt utenommusikalsk?

Foreløpig har vi uttalelser fra aviskritikere som synes denne musikken er vakkert og mener at komponistene er misunnelige på Pärts berømmelse og betydning. Mens komponistene raser over kritikernes dvaskhet og er tilsvarende nærsynte på sin tradisjon og sine verdier. Hadde kunstmusikken vært integrert i kulturkommentarproduksjonen ville denne og liknende musikk vært diskutert og analysert ordentlig for lenge siden. Da ville det også kunne vært mulig å diskutere bølgen av åndelig kunstmusikk opp mot den modernistiske og postmodernistiske kunstmusikken. Hvordan står det til med fornyelse og forandring innenfor den delen av kunstmusikken som er en forlengelse av modernismen. Og hvordan står denne fornyelsen i forhold til de andre kunstarnes fornyelse av den tilsvarende tradisjonen.

I eksempelet med musikken til Arvo Pärt mener jeg at fenomenet "ny- åndelighet" i kunst blir beriket ved at man tar inn kunstmusikken i diskusjonen. Slik vil også perspektivet på arven etter modernismen i norsk kunst bli tydeligere når kunstmusikkens bidrag blir inkorporert. Det er altså ikke bare musikken som trenger kommentatorene, kommentatorene trenger også musikken for å forstå moderne kunst i sin fulle bredde.

Hvordan kan man tro at man kan si noe utfyllende om den norske moderne kunsten uten å trekke inn kunstmusikken? Og hvordan kan man si noe om kunstmusikken før man trenger inn i den og forholder seg til den som mer enn et øyeblikks opplevelse. Det er utrolig at man i Norge praktisk talt ikke har diskutert innholdssiden i for eksempel Arne Nordheims musikk. Hva er det Arne Nordheim formidler, og hvordan gjør han det? Slike spørsmål er gjennomdebaterert når det gjelder liknende størrelser innen andre kunstgrener. Nesten alle "kulturelt orienterte" kjenner til de litterære prosjektene til Dag Solstad, Kjell Askildsen, Kjartan Fløgstad og Jan Kjærstad. Man har ved gjentatte anledninger både sett og blitt fortalt om motivvalg og ideer i bilder av Jacob Weidemann, Franz Wideberg og ikke minst Odd Nerdrum. Men Arne Nordheim, som har minst like høy mediaprofil som de nevnte, hans kunstneriske prosjekt er fremdeles svært uklart for mange. Han oppfattes fremdeles som en modernist i mange kretser som burde vite bedre. Arne Nordheims musikk er en interessant, og for noen ikke helt uproblematisk, blanding av en klassisk/romantiske emnekrets som uttrykkes i et romantisk musikalsk språk med noen moderat moderne midler. Men hans faktiske betydning som brobygger mellom romantikken og modernismen i Norge har jeg knapt sett behandlet noe sted hvor det ville være relevant.

Det er flere komponister enn Nordheim som er med på å definere og kommentere vår tid med sin musikk og som har tydelig definerte kunstneriske prosjekter som burde kunne integreres og debatteres i kulturkommentarer. Olav Anton Thommessen med sine massivt arkitektonisk oppbygde og klangrike komposisjoner, ofte med sitater eller sitatlignende materiale. Lasse Thoresens med sin humanistiske/religiøse emnekrets med folkemusikalsk innflytelse på et moderne tonespråk. Cecile Ores musikk som kretser om ideer om tid og tidens natur. Rof Wallins teknologiske fascinasjon og improvisatoriske kraft, Asbjørn Schaathuns dialog mellom tradisjon og modernitet, kompleksitet og enhet, Magne Hegdahls syntese av tilfeldighet og rigid struktur alt i dialog med de gamle utviklingsformene.

Dette er bare noen av de komponistene og de "kompositoriske prosjektene" som burde vært kjent utover kretsen av musikere og musikkvitere. Disse komponistene uttrykker noe gjennom sin musikk som gir oss både opplevelser og innsikt. Det hadde vært synd om denne kunstartens bidrag til vår tid først skal kunne kommenteres, analyseres og sammenlignes med andre uttrykk i ettertid. Min opplevelse med en forretningsmann i Paris sier meg at det ikke er naturgitt at situasjonen er som den er i Norge i dag. Interessen rundt Ultimafestivalen for samtidsmusikk skulle tydet på at noe er i ferd med å skje. Men noen må begynne å ta tak i dette viktige kunstuttrykket og benytte det for hva det er verdt. Kun slik kan vi i Norge skape en tradisjon som kanskje kan gi fremtidige norske forretningsmenn, fiskere, ja til og med akademikere en basisfølelse for at kunstmusikken er knyttet til denne verden og at den har noe å si dem.